Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 256–280
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.15

Обзор на класификационните модели на наречията от възрожденските граматики до днес

Милена Видралска (България)
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
m.vidralska@uni-plovdiv.bg

Наречията са клас лексеми, които имат постоянен статут още от възрожденските граматически трудове до днес. Те преминават през промени, които засягат не само лексикалния им състав, което налага прекласифицирането им, но и същността им като категориално неизменяеми думи от морфологична гледна точка. Обект на изследването са по-известните и наложили се през годините като меродавни граматически трудове и по-конкретно представените в тях класификационни модели на наречията. Различните им прегрупирания са интересни за нас, защото разпределението им включва не само семантичния критерий, а и синтактичния. По отношение на морфологичния критерий – той остава по-скоро маргинален при диференцирането на отделните групи наречия, тъй като по традиция те са дефинирани като граматически неизменяеми.

Ключови думи: наречие; класификация; критерии; граматики; български език

An Overview of Adverb Classification Models from Bulgarian Revival-era Grammars to the Present Day

Milena Vidralska (Bulgaria)
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
m.vidralska@uni-plovdiv.bg

Adverbs have been one of the constant classes of lexemes described in grammar works from the Bulgarian National Revival to the present day. Over the course of the language's evolution, the category has undergone changes affecting not only its lexical composition – which has necessitated its reclassification – but also the status of adverbs as categorically invariable words from a morphological perspective. This study focuses on the most authoritative and widely cited grammar works produced throughout this period, with particular attention to the classification models of adverbs presented in them. These classifications are of interest because they are based not only on semantic criteria but also on syntactic ones. By contrast, the morphological criterion remains relatively marginal in differentiating individual groups of adverbs, since they are traditionally regarded as grammatically invariable.

Keywords: adverbs; classification; criteria; grammars; Bulgarian language

© Милена Видралска, 2026 / © Milena Vidralska, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

This open access article of journal "Balgarski ezik" ("Bulgarian Language") is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

Интересът към езика като средство за общуване възниква още в древността, когато започва осъзнаването на неговата фундаментална роля и осмислянето му като логична система от знаци, служещи за обмен на знания. Несъмнено първите съчинения, посветени на структурата и същността на езика, не са притежавали същата научна стойност, каквато имат изследванията впоследствие, но и сред тях се открояват текстове, достойни за образци. През последното десетилетие се реабилитира интересът към ранните лингвистични съчинения, датиращи още от Древна Индия (вж. Куцаров/ Kutsarov 2022), както и към постановки, утвърдени в световната линглистична наука. Във фокуса на изследователската работа години наред несъмнено са въпросите, свързани с таксономията на думите с присъщите им особености на фонетично, семантично, морфологично и синтактично равнище. Осмислянето на същността им през всяко едно от езиковите нива създава възможността и за оформянето на функционално-семантичните им реализации в граматиката на езика.

Целта на настоящия текст е да проследи класификационните модели на наречията в българския език, като със сигурност разработката не претендира за пионерска или иновативна. Задачата, която си поставяме, е да представим по-детайлен преглед на класификациите на адвербиалните форми, както и да потърсим принципите на тяхното деление. Методите, които използваме, са дескриптивният, сравнителният и систематизиращият. Личният мотив за избора на темата е мнението, че липсват единни критерии за поделянето на лексемите като цяло и в подвидове, както и съмнението в коректното причисляване или отписване на някои лексикални форми в рамките на категорията. Работата е част от по-голямо изследване и затова има по-скоро описателен характер; впоследствие тя ще послужи за база за изготвяне на собствени критерии и класификация на адвербативите.

Една от наскоро издадените монографии, която е посветена на опитите за типологично описание на думите в хронологичен план, е „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“ от К. Куцаров (Куцаров/ Kutsarov 2022). Според автора най-вероятно първото отделяне на наречията като самостоятелна част на речта се корени в епохата на елинизма и делото на граматиците от Александрийската граматическа школа. И в древноиндийските съчинения се споменава за функционалността на адвербиалните форми, но те не са отделени като самостоятелна част на речта, а са преплетени с формите на основните езикови елементи – името и глагола. Аристарх Самотракийски (ок. 217–145 г. пр. н.е.) е първият по-известен книжовник, обособил наречията като автономен клас лексеми, базирайки своята класификация според К. Куцаров „именно на морфологична основа“ (Куцаров/ Kutsarov 2022: 13). Аристарх характеризира адвербативите като „несклоняема част на речта, която е свързана с глагола“ и се проявява в три форми: „значение, образ, сравнение“ (Куцаров/Kutsarov 2022: 14). Впоследствие

таксономията на класовете думи в различните езици се променя, но наречието присъства почти регулярно във всеки от опитите за типологизиране на езиковата система.

1. Възрожденски граматици

Зараждането на интереса към българската книжнина е поставено още с дейността на дамаскинарите, но същинското осмисляне и анализиране на езика става по-късно с трудовете на книжовници като Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон и др. (вж. ЗБРЕ/ZBRE 2007).

Забележителният компаративист на възрожденското лингвистично дело Христо Първев обръща сериозно внимание в очерка си на характерните особености на наречието, не скривайки учудването си, че сред възрожденските книжовници първо още **Неофит Рилски** предлага описание на адвербативите, макар да „няма склонност към дефиниции в такива случаи“ (Първев/Parvev 1975: 316). Определението, с което Н. Рилски си служи, има следния вид: „Наречието е част слова нескланяема и според различието на ония обстоятелства, които изобразяват наречията, получават и они различно наименование“ (Рилски/Rilski 1984: 151–154). Предполага се, че авторът се опира на вече утвърдени таксономични структури и привнася част от концептуалните решения още от старогръцката и от руската практика. Предложената от възрожденеца класификация се характеризира с обемност и детайлност, разделяйки класа на адвербативите на **наречия за време** (*днес, сега, одеве, вчера* и др.); за **място** (*где*, *тука*, *горе*, *долу* и др.); за **качество** (*какво*, *как*, *каквото*, *лесно*, *трудно* и др.); за **количество** (разделяйки за определено и за неопределено количество лексемите – *еднаш*, *един пут*; *неколко*, *много*, *толко* и др.); **порядок** (*още*, *наред*, *най-после* и др.); **собрание** (*вкупе*, *заедно*, *всенародно* и др.); **повеление** (*ела*, *елате*); **изятие** (*освен*, *без* и др.); **уподобление** (*като*, *подобно*, *точно*, *непременно* и др.); **изяснение** (*сиреч*, *като* и др.); **язически** (*латински*, *римски*, *влашки* и др.); **уверение** (*наистина*, *право*, *ей* и др.); **отрицание** (*нито*, *никак* и др.); **запрещение** (*не*, *ни*, *недей* и др.); **напрежение** (*много*, *яко*, *силно* и др.); **ослабление** (*едва*, *еле*); **разсуждение** (*по*, *най*, *помного* и др.); **сомнение** (*почти*, *около*, *до* и др.); **вопросителни** (*защо*, *где*, *какво* и др.); **разност или разделение** (*особено*, *разеднено* и др.). Общо двайсет групи отделя Н. Рилски, като прави уточнение, че от почти всички качествени прилагателни имена в ср.р. може да се обособят нови адвербиални форми, които респективно ще обогатят още системата. Забелязва се изключително детайлно описание на възможните групирания по значение на лексемите, но същевременно хаотично в семантичен и структурен план. Описани са голям брой словоформи, мястото на част от които със сигурност не е сред коментирания клас лексеми. Не става ясно и има ли единен критерий, по който са обособени думите в отделните групи, но категорично е вярно, че в съчинението „са обхванати основните типове български наречия“ според Х. Първев (Първев/Parvev

1975: 317), защото впечатляващият обем на предложените единици, включващ и частици, и предлози, със сигурност успява да рамкира голяма част от съществуващите лексеми с приглаголна функция.

Още по-детайлен в семантичното преразпределяне на наречията е **Христаки Павлович** (Павлович/Pavlovich 1985 (фотот./fotot.): 36–37), който ги съотнася с глагола и ги разпределя в 31 вида в зависимост от семантиката им. Най-вероятно е бил повлиян силно от труда на Н. Рилски не само заради големия брой форми, а и заради вписването на някои от думите в групата на адвербативите инертно, а не заради граматическа обоснованост. Класификацията на наречията, която според Х. Първев е подвластна на „механизма и формализма“ (Първев/Parvev 1975: 318), има следния вид: наречия за **време** (*сега*, *вчера*, *утре* и др.); наречия за **място** (*горе*, *долу*, *далече* и др.); наречия за **качество** (*зле*, *добре*, *кротко*, *седешком* и др.); наречия за **количество** (*често*, *рядко*, *трижди* и др.); наречия за **чин** (*редом*, *първо*, *второ* и др.); наречия за **събрание** (*купно*, *заедно* и др.); наречия за **деление** (*надве*, *наполовина*); наречия за **уподобление** (*така*, *как*, *равно* и др.); наречия за **разнство** (*инак*, *другояче*); наречия за **разсъждение** (*по*, *повече*); наречия за **превъзходство** (*най*, *найвече* и др.); наречия за **возношение** (*щото* и др.); наречия за **вина** (*понеже, защо*); наречия за **напряжение** (*много и много*); наречия за **усиление** (*едва*, *вече*); наречия за **сомнение** (*ако*, *ако ли*); наречия за **соизволение и повеление** (*нека*, *да*, *нека да*); наречия за **уверение** (*ей*, *истинна* и др.); наречия за **отрицание** (*не*, *ни, нити* и др.); наречия за **запрещение и возбранение** (*не дей*, *не мой*); наречия за **сопротивление** (*обаче*, *ако и да* и др.); наречия за **вопрошение** (*где*, *как* и др.); наречия за **заключение** (*негли* и др.); наречия за **указание** (*те*); наречия за **молитствование** и **желание** (*дано* и др.); наречия за **подлог** (*ако*, *като* и др.); наречия за **окончание** (*да*, *за да*); наречия за **решение** (*защо*) (Павлович/Pavlovich 1985 (фотот./fotot.): 46–47). Няма спор, че голяма част от използваните лексеми днес нямат същото значение и принадлежност към клас. Опитът на книжовника да направи толкова подробно структуриране, по-скоро е знак за заимстване на образци и репрезентирането им, без да се осмисли функционалността им и логичността за причисляването им към таксономичния клас.

Иван Богоров дефинира наречието като: „дума, която изявява каквината или времето на друга каквина или работа“ (Богоров/Bogorov 1986 (фотот./fotot.): 92). Дели ги на две основни групи: **качествени** и **временни**, а впоследствие ги подразделя според значението им на: **наречия каквина** (*добре*, *скоро* и др., които произлизат от качествени прилагателни имена); **наречия време** (*днес*, *сега*, *одеве* и др.); **наречия брой, колчевина, повторение** (*доста*, *малко*, *сто пъти* и др.); **наречия място** (*тук*, *там*, *у дома* и др); **наречия, които отреждат своищината и начина на работа на нещата** (*наистина*, *едвам*, *нима* и др.); **наречия питни** (за питане) (*къде*, *кога*, *какво* и др.). Интересен факт е споменаването, че някои от наречията (за

начин) имат степен на сравнение, както прилагателните имена (Богоров/Bogorov 1986 (фотот./fotot.): 92). Откриването в този ранен етап от изследването на новобългарския език на особеност, характерна за наречията и до днес, е достатъчно сериозно доказателство за устойчивостта на релационните отношения между наречията и прилагателните, от една страна, и от друга страна – за систематичността на явлението *степенуване* при разглеждания клас думи. Прави впечатление също и стегнатият характер на определението, което Богоров предлага, и затова то е окачествено от Х. Първев и И. Куцаров като първата добре структурирана дефиниция на класа лексеми (Първев/Parvev 1975: 318; Куцаров/Kutsarov 2007: 127), даваща по наше мнение обаче двусмислена и широкообхватна рамка в опитите за категоризиране на речниковия запас.

Близо до съвременните дефиниции на адвербиалните форми е предложената от **Йоаким Груев** в „Основа за българска граматика“: „Наречията са речи неизменяеми, които се употребяват при глагола или при прилагателно име, за да определят начина на качество или действие“ (Груев/Gruev 1987 (фотот./fotot.): 78). Той ги разделя според значението им на: **наречия за качество** (*добре*, *зле*, *скоро*, *много*, *така*, *напразно* и др.), уточнявайки, че почти от всяко качествено прилагателно име може да се образува наречие за качество, а също и то да приеме частица за сравнение, т.е. да се степенува (*добре*, *по-добре*, *най-добре*); **наречия за количество** (*много*, *малко, доста*, *доволно*, *повече*, *толкова* и др.); **наречия за време** (*днес*, *утре*, *лятос*, *веднага* и др.); **наречие за място** (*тук*, *там*, *близо*, *вън* и др.); **наречия за потвърждение и отрицание** (*наистина*, *така*, *уж, никак* и др.); **наречия за питане** (*как*, *колко*, *къде*, *дали* и др.). Забелязва се редуциране на класификационната парадигма, като се следва предложената тенденция за пречупване на статуквото от И. Богоров, но без съществени предложения в концептуален план.

В „Българска граматика за първоначални ученици от Д. П. Войникова“ традиционната дефиниция е допълнена от възрожденския граматик с възможността наречията да се пояснява взаимно: „Наречието е несклоняема реч, която се притурга при някой глагол, при някое прилагателно или при някое друго наречие, за да определи значението му“ (Войников/Voynikov 1880: 90). Авторът обособява адвербиалните форми в шест групи: **качествени** (*зле*, *добре*, *слабо* и др., които се образуват от качествените прилагателни имена и „заемат частиците за сравнение“); **количествени** (*много*, *малко*, *доста*, *доволно* и др.); **временни** (*днес*, *утре*, *рано*, *късно* и др.); **местни** (*вън*, *вътре*, *там*, *близо* и др.); **въпросителни** (*къде*, *кога*, *защо* и др.); **потвърдителни или отрицателни** (*наистина*, *така*, *едва*, *почти* и др.). Прави впечатление, че за разлика от предшествениците си Д. Войников вече е съумял да ревизира до голяма степен повечето частици и предлози, вписвани по аналогия в рамките на класа. Иновативен характер има и отделянето на последния вид наречия, които и до днес имат дискусионен статут сред езиковедите.

Иван Момчилов продължава наложената до момента традиция за коментирането и подробното класифициране на наречията, отделяйки им значително внимание и старание при обособяването. Определя ги като думи, употребяващи се при глагола, прилагателното име или при наречие с цел означаване на обстоятелство, точност или мяра на качеството (Момчилов/ Momchilov 1988 (фотот./fotot.): 97). Разделя ги на подгрупи, като съответно тези, които показват **обстоятелство**, са поделени на: **качество** (*тъй*, *добре, по-добре, умно, полека, приятелски, еднакво* и др.); **количество** (*(в)еднъж*, *дваж*, *многократно*, *много* и др.); **време** (*сега*, *днес*, *някога*, *отсега*, *до сега*, *пак* и др.); **място** (*тук*, *близо*, *долу, отвън*, *никъде* и др.). Наречията, изразяващи **точност**, авторът дели на: **въпросителни** (*мигар*, *дали* и др.); **утвърдителни** (*тъй*, *точно*, *наистина* и др.); **предположителни** (*може да е*, *надали*, *уж* и др.); **отрицателни** (*не*, *ни*); **ограничителни** (*само*, *толко(ва)*, *освен* и др.). **Мярата на качество** е оформена в три подгрупи: **усилващи потвърждението** (*доста*, *много*, *по*, *повече*, *най*, *пре* и др.); **усилващи отричането** (*съвсем*, *николко* и др.); **отслабващи утвърждението или отричането** (*едвам*, *почти*, *не толкоз* и др.). Освен това Ив. Момчилов споменава и наречия, които са производни от глагола (*жумишком*, *жумишката* и под.). Интересно е смесването на частиците за степенуване с наречията, както и представянето на степенувани наречия в примерите. Х. Първев констатира и факта, че Ив. Момчилов обръща сериозно внимание на т.нар. модални наречия, които при останалите автори все още не са обект на задълбочен коментар или изобщо отсъстват (Първев/Parvev 1975: 320). Надграждането в познанията за частите на речта е белег за интерес и стремеж към опознаване на езика в дълбочина, а не само механично привнасяне на модели от родното или чуждото езикознание, което за етапа на развитие на граматичната мисъл у нас през Възражането е смело и достойно начинание от страна на езиковеда.

В своята „Начална българска граматика на Т. Н. Шишкова“ (Шишков/ Shishkov 1880) **Тодор Шишков** предлага по-различно описание на адвербативите в сравнение с предходните книжовници и класифицира лексемите в няколко групи, а именно: **за качество** (*тъй*, *инак*, *зле*, *добре*, *лукаво* и др.); **за количество** (*много*, *малко*, *николко*, *често*, *доста* и др.); **за време** (*сега*, *вчера*, *вечер*, *внезапно* и др.); **за място** (*тук*, *там*, *между*, *посред*, *около*, *отблизо* и др.); **за ред** (*напред*, *назад*, *дорде*, *найнапред* и др.); **за точност**, които подразделя на **въпросителни** (*мигар*, *нима* и др.), **утвърдителни** (*да*, *тъй*, *тъкмо, точно*, *наистина* и др), **предположителни** (*може би*, *надали*, *уж* и др.), **отрицателни** (*не*, *нито* и др.), **ограничителни** (*само*, *освен* и др.). Забелязва се по-хаотично представяне в сравнение с предходните граматически съчинения, както и смесване с други неизменяеми части. Т. Шишков споменава възможността за образуване на наречия от качествени прилагателни имена и глаголи, както и степенуването на производните форми от прилагателните имена. Новост е и практикоприложният характер на граматиката, тъй като в края на частта за наречието (и не само) е даден и текст, в който

учениците трябва да търсят и класифицират адвербиалните форми. Това от своя страна е показател за надграждане на познанията с умения за аналитичното им осмисляне.

Извод

В разгледаните до момента граматически съчинения не може да става дума за ясни критерии при оформяне на класификационните модели, макар че самото назоваване на различните групи предполага наличието на критерии. Дори и неосъзнато да са приложени, семантичният критерий на първо място и синтактичният критерий на второ са в основата на процеса на класификация. Макар по-голямата част от авторите да коментират наличието на степенувани форми, нито един от тях не обръща по-сериозно внимание на тази особеност, защото е приет категорично неизменяемият характер на наречията.

Ако сравним класификационните модели на възрожденските автори на граматики, ще забележим изключително разнородни групи, тъй като голяма част от тях са се опитали да обхванат всички семантични реализации на формите, но без да вземат предвид ролята им в изречението или полифункционалния характер на някои от тях. Прави впечатление обаче, че възрожденците ясно отделят основните групи наречия, функциониращи и до днес, а именно: за време, за място, за качество (днес вече начин), за количество, за питане (въпросителни), за потвърждение или отрицание (вариращи в наименованията си, но най-често днес се определят като модални). Интересен е фактът, че винаги класификацията започва с най-фреквентните наречия, а на последно място са спорните и досега по същността си въпросителни и модални думи, които не присъстват във всеки класификационен модел. Ако решим да се опрем на трудовете на първите изследователи на родния език, то няма да ни бъде трудно да потвърдим, че основните типове наречия, които те отделят, са фиксирани посредством семантичния критерий първоначално (при Н. Рилски) и синтактичния критерий, който включват останалите изследователи впоследствие. Всички по-подробни подразделяния са опит за обхващане на повече семантични групи, а не за съобразяване с функционалността на думите. Също така при по-разширените класификации (визираме например предложените от Н. Рилски и Х. Павлович) се забелязва смесване с други неизменяеми думи, което отдаваме на неизградените все още критерии за разграничаването на отделните класове лексеми едни от други. Неоспорим обаче е приносът на възрожденските автори на граматики по отношение на въвеждането на модели както за описанието на същността на адвербативите, така и за разпределянето им в групи според семантиката и функционалността им.

2. Следосвобожденски граматици

През 1881 г. в Цариград **Сава Панаретов** издава своя труд „Българска граматика от Сава Панаретов“ (вж. Панаретов/Panaretov 1881). Интересното

е, че авторът не отделя неизменяемите части в самостоятелен раздел и респективно при дефинирането на наречието не се отчита липсата на граматично словоизменение: „Наречие е една дума, която се употребява да определи един глагол, прилагателно или друго наречие“ (Панаретов/Panaretov 1881: 183). С. Панаретов разпределя адвербативите в два основни вида: **качествени** и **обстоятелствени**, без обаче да обоснове решението си. По-подробното им обособяване е основано на разглеждането според значението им, а именно на **наречия за качество или начин** (*тъй (така)*, *добре*, *умно*, *тутакси* и др.); **наречия, които показват количество** (*веднъж*, *много*, *рядко*, *колко* и др.); **наречия, които показват време** (*вчера*, *лете*, *преди* и др.); **наречия, които показват място** (*тук*, *около, далеч*, *напред* и др.). Към този граматичен клас той причислява и формите, образувани от качествени прилагателни имена; относителни прилагателни имена, употребени като качествени наречия (*кръвнишки*); думи, употребени в творителен падеж (*сбогом*, *родом*, *денем*, *нощем*). Коментира и възможността качествените наречия да бъдат степенувани, подобно на прилагателните имена (*добре*, *по-добре*, *най-добре*), но не задълбава в изследването на причините за явлението.

В издадената от **Тодор Икономов** „Българска граматика“ (1881) авторът дефинира наречието като „несклоняема част на речта“, която се поставя при глаголи и прилагателни имена, „за да определи по-пълно действието или състоянието на предмета или качеството му“ (Икономов/Ikonomov 1881: 61). Поделя формите на **наречия за качество и количество** (*добре*, *хубаво*, *по нашенски*, *доста*, *наистина*, *вероятно* и др.); **наречия за място** (*близо*, *у дома*, *там*, *около* и др.); **наречия за време** (*зиме*, *сега*, *винаги*, *късно* и др.), като уточнява, че въпросителните наречия *как*, *колко*, *где*, *кога* и под. се разпределят в посочените до момента видове в зависимост от „естеството“ си. Несъмнено прави впечатление изключително стегнатата класификация на Т. Икономов, което отдаваме на стремежа му към простота на представяне на формите с цел по-лесно възприемане и прилагане на знанията в практиката.

На съвсем различно ниво е граматиката, озаглавена „Малка практическа граматика за българския език“ и издадена от **И. П. Славейков** през 1883 г. в Пловдив. Той обвързва дефиницията на наречията само с глагола: „Неизменяеми думи, които определят действието на глаголите, се наричат наречия“ (Славейков/Slaveykov 1883: 82). Подразделя ги на **наречия, показващи място** (*тук*, *далече*, *наоколо* и др.); **наречия, показващи време** (*сега*, *вчера*, *зиме*, *онзи ден* и др.); **наречия, показващи количество** (*вед-нъж*, *дваж*, *първо*, *второ* и др.); **наречия, показващи начин** (*умно*, *сладко*, *светло* и др.), като предлага интересно обяснение за формите, а именно: „почти всичките прилагателни думи по въпросът какъв в среден род, единствено число, ако се турят при глагола, служат като наречия за начин“ (Славейков/Slaveykov 1883: 83); **наречия, служещи за утвърждаване** (*да*, *тъй*, *така*, *наистина*, *вярно*); **наречия, служещи за отричане** (*не*, *никак*, *съвсем*); **наречия, служещи за питане** (*де*, *кога*, *колко*, *как*, *защо* и техните

производни). Отделно място е отредено на т. нар. ***съединителни наречия***, които авторът обособява и коментира обстойно. От изложението става ясно, че това са въпросителните форми, на които се прибавя частицата *-то* и служат за свързване на едно „приложно изречение с думата, при която е приложено“, от типа на *дето*, *където*, *както* и др., т.е. коментира относителните местоимения в ролята им на съюзи между главното и подчиненото изречение. На етапа на научно осмисляне на езика, в който авторът на практическото помагало твори, е видимо, че няма толкова задълбочено осмисляне на особеностите на езиковата ни система, и затова неговият коментар за наличието на подобен тип отношения със сигурност е приносен. Очевидно и самият И. Славейков е имал съмнения относно принадлежността на коментираните думи към наречията, защото ги отделя от основната класификация, която прави, и ги обособява като самостоятелен раздел в рамките на адвербативите.

Много интересен, но и хаотичен начин на представяне на структурата на езика е избрал **Димитър Мишев** в своето „Ръководство по български език“ (1887). Наречието е описано посредством коментираните преди това видове обстоятелствени думи, като дефиницията е изцяло обвързана с тях: „Неизменяемите обстоятелствени временни, местни и начини думи се наричат наречие“ (Мишев/Mishev 1887: §107). Разделя ги по значение на **времени наречия** (*зиме*, *днес*, *някога*, *после*, *преди* и др.); **местни наречия** (*тук*, *горе*, *долу*, *отвън* и др.); **качествени наречия, показващи начин или количество** (*добре*, *силно*, *плачешком*, *приятелски*, *дваж*, *много*, *толкова* и др.). Упоменава и факта, че някои качествени наречия имат степени за сравнение с частиците *по* и *най* или с наречията *много* и *твърде* (*по-слабо*, *най-слабо*, *много слабо*, *твърде слабо*). В изложението са включени и примери, с чийто анализ авторът доказва неизменяемия характер на наречията при категории като *род*, *падеж*, *число*. Представянето по такъв смесен синтактико-морфологичен начин е колкото вярно, имайки предвид двата основни критерия за дефиниране на частите на речта като самостоятелни лексеми, толкова и грешно, защото се създава впечатление за смесване на функционалността на частите на речта и частите на изречението. Практикоприложният характер на ръководството по-скоро е довел до затруднения при осмислянето на класа лексеми и адекватното им типолологизиране.

През 1898 г. излизат двете школски граматики на **А. Теодоров-Балан** и на **И. П. Славейков**. За разлика от предходното си съчинение в ръководството за ученици И. Славейков променя дефиницията за наречието, обвързвайки я вече със синтактичната функция: „Всяка дума, турена при глагола да определи някое обстоятелство, се нарича наречие“ (Славейков/Slaveykov 1898: 126). Класификацията, която предлага, е идентична с предходната, като има малка разлика в терминологичните названия – съединителните наречия вече нарича относителни, а наречията за питане – въпросителни. Предлага и текстове след всяка от групите наречия, които да онагледят предложеното разделение на лексемите.

В ранното си творчество **А. Теодоров-Балан** определя наречията като: „Същинските думи, които се добавят към глаголи, за да им означат някоя отлика на действието“, уточнявайки още, че са „неменитни думи“, и коментирайки семантиката на самия термин. Подразделя ги на наречия за **време**, за **място**, за **начин**, за **степен** (за количество – бел.моя), за **основа (повод, причина, цел)**, като към наречията за начин отнася и „формалните думи да (=тъй, добре) и не“ (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1898: 171). Прави впечатление, че в по-голямата си част обосновките се опират на синтактична основа, тъй като авторът коментира повече реализацията в рамките на изречението, а не същността на наречията. Макар и да са оформени в групи по семантичен признак, личи и стремеж за прилагане на синтактичния критерий като фактор за групирането на лексемите. Липсват примери за онагледяване на типовете наречия, а само текстове, от които могат да се ексцерпират.

Съвсем лаконично е представянето на адвербативите в „Кратка българска граматика“ от **Климент Карагюлев**. Авторът ги описва като неизменяеми думи, показващи **място** (*горе*, *долу*, *тук* и др.); **време** (*днес*, *утре*, *снощи* и др.); **начин** (*добре*, *зле*, *скоро*, *действително* и др.); **мяра** (*доста*, *много*, *твърде*, *съвсем* и др.); **причина или цел** (*защо*, *затова*) (Карагюлев/Karagulev 1906: 37). Споменава възможността пред някои от тях да се поставят частиците *по* и *най*, но не коментира същността на явлението. Уточнява и свързването на част от наречията с глагола, а на други – с прилагателното име. В цялост представянето на формите е кратко, лаконично и схематично и не се задълбочава нито в разсъжденията, нито в обосновките. Видимо е, че са привнесени готови образци и че езиковедът е консервативен по отношение на представянето на собствени тезиси и нови модели.

В „Бележки по български език“, които издава през 1914 г. във Варна, **А. Байчев** предлага изцяло основана на синтактична основа дефиниция на наречията, а именно: „Тая неизменяема дума, която се употребява в изречението да означи разните обстоятелства на действието или състоянието, се нарича наречие“ (Байчев/Baychev 1914: 66). Той уточнява, че адвербативите пояснят предимно глаголите и прилагателните, и ги разделя на **наречия за начин** (*гърбом*, *добре*, *скоро*, *бавно* и др.), упоменавайки, че някои от тях имат и степени за сравнение (*скоро*, *по-скоро*); **наречия за каквина**, които са „прилагателни качествени от среден род“ (*гордо*, *сладко*, *остро* и др.), допълвайки ги с умалителните и уголемителните наречия и фиксирайки възможността също да бъдат степенувани; **наречия за място** (*вън*, *далеко*, *там*, *върху* и др.); **наречия за време** (*дене*, *вчера*, *никога* и др.); **наречия за количество и мярка** (*много*, *съвсем*, *по*, *най*, *няколко*, *още* и др.); **наречия за причина и цел** (*защо*, *за туй*); включва и „особен вид наречия“, които означават **утвърждение, отричане, ограничение, съмнение, предположение, желание, въпрос** и под. (*да*, *тъй*, *навярно*, *наистина*, *не*, *ни*, *никак* и др.). Пояснява образуването на формите и правописа им, но подредбата е

по-скоро хаотична. Въпреки тези недостатъци в оформянето обаче в изложението личи логичност при групирането на адвербиалните форми, основана на традиция и аналитизъм при осмислянето на наследените от възрожденските и следосвобожденските граматики модели.

Извод

В този междинен период между възрожденските школски съчинения и вече по-сериозните научни граматики личат опити за по-осъзнато описание на езика и в частност на видовете наречия, но все още няма конструктивни решения по отношение на типологизацията на лексемите и в частност на наречията. Проличава привнасяне на образци от предходни трудове и съвсем скромни опити за новаторство и лични изводи по отношение на формите. Единствено при И. П. Славейков забелязваме оригиналност в изложението с включването на подчинителните съюзи като *както, където, когато* и под. в групата на съединителните наречия, но това го отдаваме по-скоро на стремежа да се обхване реализацията на наречието както от морфологична, така и от синтактична гледна точка, а също и на неосъзнатите и неприлагани все още критерии за разграничаването на частите на речта и частите на изречението. Със сигурност класификациите не се опират само на семантичния критерий, което личи от редуцирания брой групи спрямо възрожденските граматики.

3. Научни граматики

Следващият период се характеризира с рязка промяна в същността на изследванията. Петър Калканджиев поставя начало на научния подход към езика, като се забелязва не само по-ясна структурираност на концепциите, но и по-задълбочени разсъждения върху връзките между отделните звена на езика.

В „Кратка българска граматика“ (Второ допълнено издание) **Петър С. Калканджиев** дефинира наречията като: „1. Неменливи думи, които пряко пояснявят глагола откъм време, място, начин, размер или причина на действието“ (Калканджиев/Kalkandzhiev 1938: 306). Уточнява, че наречието се свързва както с глагола, така и с прилагателно име, местоимение, друго наречие или съществително име като пояснение или с цел засилване на значението им. Той фиксира тринадесет групи наречия, а именно **наречия за време** (*днес*, *вчера*, *довечера*, *никога* и др.); **наречия за място** (*тук*, *вън*, *напред*, *назад* и др); **наречия за начин** (*добре*, *зле*, *скоро*, *слабо* и др.); **наречия за количество и мярка** (*доста*, *много*, *извънредно* и др.); **наречия за питане** (*защо*, *къде*, *колко* и др.); **наречия за потвърждение и отрицание** (*да*, *така*, *именно*, *наистина*, *действително* и др.); **наречия за съмнение и несигурност** (*нима*, *надали*, *едва ли* и др.); **наречия за желание** (*дано*, *нека*, *нека само* и др.); **наречия за ограничение** (*поне*, *само*, *все пак*, *вече* и др.); **наречия за приближение** (*комай*, *май, почти, приблизително* и др.);

наречия за усилване (*пак, повторно* и др.); **наречия за точно определяне** (*дори*, *даже*, *тъкмо* и др.); **наречия за привидност** (*уж*, *божем*, *ами* и др.). Класификацията му е претърпяла лека промяна спрямо предходната граматика, която издава (вж. Калканджиев/Kalkandzhiev 1936), защото е редуцирал групите от 14 на 13, без да има съществени различия в лексикалния състав обаче. Дава подробно разяснение за произхода им и включва затвърдили се падежни форми като *иначе*, *стоешком*, *вкупом*, *зиме*, *стремглав* и т. н. Посочва азбучна подредба на голям брой наречия, показвайки сериозна и задълбочена подготовка при изследването на думите. Все още се забелязва смесването на някои предлози с адвербативите, но вече личи осъзнаването на езика като сложна и многопластова система.

Много по-пестелив е в дефинирането и класифицирането на наречията **Никола Костов** в „Българска граматика“ от 1939 година. Той описва интересуващия ни клас лексеми по следния начин: „Наречията са неменливи думи. Обикновено произлизат от други думи – съществителни, прилагателни, числителни, местоимения, дори причастия и глаголи. В повечето случаи те са закостенели форми от изменяеми части на речта“ (Костов/Kostov 1939: 161). Разделя адвербативите на **наречия за начин** (*хубаво*, *зле*, *тичешката*, *така*, *наистина*, *изобщо* и др.); **наречия за време** (*кога*, *някога*, *зиме*, *вчера*, *призори* и др.); **наречия за място** (*къде*, *никъде*, *къде да е*, *наоколо* и др.); **наречия за мярка, количество и степен** (*колко*, *няколко*, *повторно*, *първо*, *хич*, *чак* и др.); **други наречия**, които той раздробява на **показателни наречия** (*ето*, *на*, *ей*), **наречия за отричане** (*не*, *ни* и др.), **наречия за потвърждение и съгласие** (*да*, *ами*, *именно*, *навярно*, *нека*, *даже* и др.), **наречия за питане** (*ли*, *дали*, *нима*, *защо* и др.), **наречия за ограничение, отстъпка и съмнение** (*поне*, *само*, *едва*, *сякаш*, *уж*, *като че ли* и др.). Изяснява и ударенията при някои от формите, за да не се бъркат те с други части на речта при неправилното им артикулиране, тъй като още в началото на описанието им прави уточнение, че доста често „се употребяват и като други части на речта“ (Костов/Kostov 1939: 161). Забелязва се и осмисляне на функцията им в по-широк план на изреченско ниво макар и все още неосъзнато и неоформено концептуално.

В публикуваната през 1939 г. от **д-р Стефан Младенов и Стефан П. Василев** „Граматика на българския език“ се дава следната дефиниция: „Наречие, значи, е неизменяема дума, която пояснява обикновено глагола (рядко прилагателно или наречие) откъм място, време, начин и пр.“ (Младенов, Василев/Mladenov, Vasilev 1939: 313). Авторите класифицират адвербативите в шест групи: **наречия за място** (*тук*, *около*, *вътре*, *никъде*, *близо* и др.); **наречия за време** (*днес*, *вчера*, *никога*, *когато* и др.); **наречия за начин** (*случайно*, *зле*, *изведнъж* и др.); **наречия за количество и мярка** (*доста*, *много*, *ежегодно* и др.); **наречия за причина и цел** (*затова*, *защото*, *защо*); **за показване, потвърждаване, съмнение, отричане** (*да*, *тъй, наистина*, *може би, именно* и др.). Те уточняват възможността наре-

чията, които са произлезли най-вече от прилагателни имена, да се степенуват, но най-сериозно впечатление прави вече по-ясното им разграничение от останалите неизменяеми части на речта, както и включването на много неспоменавани досега форми в последната класификационна група на т. нар. ***модални наречия***.

В най-зрелия си и емблематичен труд „Нова българска граматика“, който бележи съществен принос при описанието на неизменяемите думи, **А. Теодоров-Балан** дава следното определение: „Наречие е дума за обстоятелство. В реч обстоятелство винаги придружава или предполага някакво вършене; то се схваща, то се мисли от беседници в покой, или в движение“ (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1940: 201). Авторът изяснява и етимологията на термина: „Самото име наречие е създадено по връзка с дума глагол; то отговаря на латинското ad-verbium, дето основата е дума verbum, а тя значи ‘слово, дума, реч’ =стб. глаголъ. Днешен превод на латинското име би дал на-глаголие“ (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1940: 281). Когато наречието пояснява предмет на някакво обстоятелство, А. Теодоров-Балан го нарича „обсказов примет“, а когато замества съществително, то има прилика и с местоимението. Авторът класифицира адвербативите в следните групи, изяснявайки подробно употребата им и прилагайки примери: **наречия за място**, които са с местоименно потекло (*де*, *къде*, *никъде*, *там*, *татък* и др.), сложни наречия, които са производни (*отсам*, *оттам*, *нататък* и др.), съставни наречия (*тук-там*, *отсам-оттам* и др.), други наречия за място с различно потекло (*горе-долу*, *вътре*, *близо*, *вкъщи*, *от изток* и др.); **наречия за време**, които подразделя на форми с местоименно потекло (*кога*, *никога*, *всякога* и др.), други наречия (*сега*, *тогава* и др.); **наречия, основани върху имена** (*днес*, *снощи*, *лете* и др.); **сложни наречия** (*веднага, завчас*, *засега* и др.); **общи наречия за време** (*рано*, *после*, *одеве* и др). Той уточнява, че някои от споменатите наречия се подлагат на степенуване, но не всички и не за всички степени (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1940: 292). Класификацията продължава със следващата основна група, а именно **наречията за начин**, които са с местоименно потекло (*как, никак*, *така*, *иначе* и др.) или с произход от други форми (*само*, *полека*, *зле*, *ребром*, *готовански*, *крадешком* и др.). Спомената е също възможността да се степенуват някои от лексемите (*по-ясно*), както и да придобият умалителен характер (*хубавко*). Следващите групи адвербативи, които отделя, са на **наречията за размер** (*колко*, *толкова*, *двойно*, *вече*, *много*, *от край до край* и др.); **наречията за довод**, означаващи вина, причина, условие или цел на вършене, резултат (*защо*, *понеже*, *поради* и др.); **наречията за проказ**, изразяващи съждение, оценка, двоумение (*да*, *не*, *навярно*, *нека*, *разбира се*, *сякаш*, *уж*, *обаче* и др.). Балан представя детайлен разбор на видовете адвербиални форми по значение и по произход, успешно преплитайки двете класификации. По същия начин вписва и техните морфологични особености, споменавайки формите, които се степенуват, и отграничавайки ги от

останалите изцяло неизменяеми думи. Внушителен е и броят на вписаните като примери лексеми, показващ задълбочения интерес и познания на автора, както и умението да отграничава коментираните думи от другите класове неизменяеми лексеми.

През 1942 г. **Димитър Попов** издава своята „Българска граматика“, назовавайки наречието с термина „приглаголие“ и дефинирайки го като „неменлива дума, която означава признак на друг признак. В изречението се съчетава с дума за признак – по-често с глагол, по-рядко с прилагателно име или друго „приглаголие“. Названието сочи само първия случай. В изречението е обстоятелствена дума – приглаголна или приименна“ (Попов/Popov 1942: 149). Д. Попов дели „приглаголието“ на шест категории: **за време** (*днес*, *кога* и др.); **за място** (*горе*, *долу*, *къде* и др.); **за начин** (*добре*, *така*, *тичешком*, *знаейки* и др.); **за количество** (*много*, *още*, *повече*, *толкова* и др.); **за причина** (*защо*, *защото*, *прочее* и др.) и **за лично отношение** (*да*, *не*, *дано*, *нека*, *май*, *именно* и др.). Интересни са два факта – първо, определя наречието като „езикова вкаменелост“ и второ, включва в състава на този клас думи деепричастията – две решения, които са изключително последователни и до днес се приемат от голяма част от езиковедите. Не пропуска да спомене и възможността „приглаголията“ да бъдат степенувани (*по*, *най-горе*; *по*, *най-рано*). Като част на изречението го успоредява с допълнението, за разлика от предшестващите го езиковеди, които го числят към обстоятелственото пояснение. Според думата, от която произлиза, той го дели на: „предметноименно, прилагателно, числително, причастно, глаголно и местоименно“ (Попов/Popov 1942: 151). По отношение на реализацията на наречията в изречението се забелязват несъвършенства в представянето, което го отдаваме по-скоро на фокусиране върху морфологичния им облик и на липсата на достатъчно наблюдения върху синтактичната им реализация и функционалност. Трудът представя изключително стегната и адекватна класификация и информация за адвербативите, която може да служи за отправна точка и днес.

Във фундаменталната за българското езикознание граматика на **Любомир Андрейчин** – „Основна българска граматика“, авторът дава следната характеристика за адвербативите: „Наречията са непроменливи (неизменяеми) думи, които се употребяват обикновено при глаголи и отчасти при прилагателни имена и при други наречия, за да изразят други обстоятелства (място, време, начин, количество, причина, цел и др.)“ (Андрейчин/Andreychin 1944: 317). Авторът прави два вида класификации на наречията. Първата е в зависимост от значението им: „По значение наречията се делят на няколко групи, според вида на обстоятелството, което изразяват; така различаваме главно наречия за място, за време, за начин, за количество и степен, за причина и цел, за логически обстоятелства“ (Андрейчин/Andreychin 1944: 317). В зависимост от произхода им ги поделя на обикновени и местоименни. Дадени са примери за образуването им от съществителни имена,

от прилагателни, от числителни, от глаголи, местоименни наречия и сложни наречия. Прави се и съпоставка на употребата на адвербативите като предлози и съюзи в зависимост от формата и целта на употребата им. Също така езиковедът обвързва и частиците като елемент при образуване на някои от наречията, т.е. получава се препокриване между неизменяеми части в етимологичен и формообразуващ план. Но да се върнем на основната задача, която сме си поставили, а именно да проследим класификацията им по значение. Както вече споменахме, Л. Андрейчин ги разпределя на **наречия за място** (*горе*, *долу*, *вън*, *близо* и др.), като уточнява, че обикновено обстоятелствата за място се изразяват по синтетичен път чрез съществителни и предлози. Към тях включва и ***местоименните наречия за място*** (*тук*, *къде*, *където, всякъде* и др.). Във втората група са отделени **наречията за време** (*рано*, *утре*, *денем* и др.), които авторът разпределя в подгрупи в зависимост от представените обстоятелства, като прибавя към тях и ***местоименните наречия за време*** (*сега*, *никога*, *всякога* и др.). **Наречията за начин** (*силно*, *страшно*, *тичешком* и др.) са може би най-многобройната група, към които спадат също ***местоименните наречия за начин*** (*така*, *някак*, *всякак* и др.). Към **наречията за количество и степен** се включват както общи понятия за количество, така и понятия, произхождащи от числителни имена (*твърде*, *приблизително*, *ниско* и др.; *първо*, *еднократно*, *двойно* и др.), а също така и ***местоименни наречия за количество и степен*** (*толкова*, *колко*, *колкото и да е* и др.). **Наречията за причина и цел** са малко на брой, като почти всички лексеми в състава на класа са ***местоименни наречия*** (*затова*, *понеже*, *за нищо*, *за какво да е* и др.). Последната група е тази на **наречията за логически обстоятелства**, които авторът разделя на наречия за категоричност, предположение, привидност, уточняване, съпоставяне, твърдение, отрицание, питане, съмнение, желание (*сигурно*, *може би*, *разбира се*, *да*, *не*, *дали*, *дано*, *нека* и др.). Интересен е фактът, че Л. Андрейчин вече обособява в една група наречията за логически обстоятелства, които до този етап бяха отделяни в различни групи в зависимост от нюанса на семантиката, която реализират. Може би неговият труд се оказва основополагащ за таксономията на частите на речта и конкретно на наречията, тъй като изключително стегнато и логично са оформени различните видове адвербативи според експлицираните обстоятелства. Личи задълбоченост в проучванията и концептуалната рамка, което е и причината за използването на труда като база за много бъдещи граматики и учебници.

В „Нова българска граматика за всякого“ от 1961 г. **Александър Теодоров-Балан** определя наречието като „неменитна дума за външно обстоятелство, което се отнася до някакво вършене /.../ Вършенето е изразено или се подразбира, се схваща от беседници в покой или в движение, мисли се в простор или във време, дейно или тръпно“ (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1961: 419). Изключително детайлно е описанието, което авторът прави в този свой труд, като представя много подробна информация за словообра-

зувателния произход, за различните реализации и особеностите при правописа на формите. Той ги категоризира в шест групи, както в предходния си труд, отделяйки всяка една от тях в самостоятелна глава, съдържаща различните части на речта, от които произлизат: **наречия за място** (*тук*, *отвъд, насам*, *вкъщи*, *северно* и др.); **наречия за време** (*сега*, *на пладне*, *зиме*, *от време на време* и др.); **наречия за начин** (*така*, *бавно*, *химически*, *някак*, *що, как така, добре, даром, полека-лека, мижешком, сляпата* и др.); **наречия за мяра** (*няколко*, *първо*, *еднократно*, *много*, *изобщо*, *изцяло* и др.); наречия за довод (*защо*, *понеже*, *значи*, *заради* и др.); **наречия за уверение** (*да*, *не*, *дано*, *навярно*, *сякаш*, *уж* и др.). Подробно е описанието на възможните конструкции, от които наречията произхождат, както и на изразите, които изпълняват идентична функция, но е различно структурното представяне и именуването на видовете адвербативи. Ал. Теодоров-Балан споменава и полифункционалността на някои от лексемите в зависимост от контекста, осъзнавайки факта, че реализацията им е изцяло зависима и от целта на комуникацията.

Съвсем по-класическо и изчистено е представянето на класа лексеми при **Стоян Стоянов** в „Граматика на българския книжовен език“ от 1964 г., където езиковедът предлага следната характеристика за адвербативите: „Наречията са неизменяеми думи, които пояснява глаголи, прилагателни имена, други наречия и съществителни имена. В изречението служат като обстоятелствени пояснения (за място, за време, за начин, за количество и степен, за причина, за цел и др.) или като несъгласувани определения...“ (Стоянов/Stoyanov 1964: 427). Той предлага като по-адекватно названието „приглаголие“, тъй като терминът е с български произход. В зависимост от значението им авторът ги поделя на следните групи: **наречия за място** (*горе*, *долу*, *ниско*, *там*, *къде* и др.); **наречия за време** (*днес*, *утре*, *кога* и др.); **наречия за начин** (*бързо*, *зле*, *мъжки*, *юнашки*, *някак* и др.); **наречия за причина и цел** (*защо*, *затова*, *затуй*); **наречия за логическо уточняване и за модалност**, които подразделя на ***наречия за категоричност*** (*сигурно*, *действително*, *наистина* и др.), ***за колебание и привидност*** (*сякаш*, *като че ли* и др.), ***за предположение*** (*вероятно*, *навярно, може би*), ***за уточняване*** (*главно*, *особено*, *тъкмо*, *именно*) и ***за съпоставяне*** (*сравнително*, *относително*). И той, както предходните езиковеди, споменава възможността за степенуване на формите, но го прави мимоходом, обръщайки внимание само на изписването на частиците за степените за сравнение, а не на същността на граматичното явление.

В „**Граматика на съвременния български книжовен език**“, издание на Българската академия на науките (ГСБКЕ/GSBKE, II 1983), прецизно са описани функционалните характеристики на наречието като неизменяема част на речта и е посочено следното определение: „Наречието е самостойна неизменяема дума, която означава признак на действие, на друг признак или на предмет“ (ГСБКЕ/GSBKE, II 1983: 387). По-различното в дескрипцията,

която се предлага, е, че основен маркер за определяне на характеристиките на класа думи е тяхната флективна неизменяемост. Това автоматично изключва използването на морфологичния критерий за класификация. От наша гледна точка е възможно донякъде да бъде поставен под съмнение морфологичният им статут, визирайки например възможността някои форми да бъдат степенувани. Макар че някои тези са оспорими от съвременна гледна точка, частта за наречието в Академичната граматика представя изключително детайлен преглед от морфологична, синтактична, лексикална и деривatологична гледна точка. Съвсем нов подход има и по отношение на класификацията по значение на адвербиалните форми – в зависимост от произхода и службата си наречията се делят на ***обикновени*** (съотнасят се с различни части на речта) и ***местоименни*** (съотнасят се с местоименията); в зависимост от значението си са разделени на две основни групи, а именно ***определителни*** и ***обстоятелствени***. Всяка една от групите е оформена в подгрупи. В раздела на определителните наречия се включват **наречията за начин** (*звънко*, *братски*, *зле*, *слепешката*, *даром*, *как*, *както* и др.) и **наречията за количество и степен** (*много*, *пак*, *безкрайно*, *дяволски*, *първо*, *веднъж*, *колко* и др.). Уточнява се многозначността на адвербативите, както и възможността някои от тях (за начин) да бъдат степенувани. Към същата група се отнасят и **предикативните наречия**, изразяващи „недействено състояние“ (ГСБКЕ/GSBKE, II 1983: 399), от типа на *приятно (ми е)*, *шумно (ми е)*, *жално (ми е)*, *топло (е)* и др. Интересно е включването им в рамките на този клас лексеми, защото тяхната същинска реализация е на изреченска база. Факт е, че те не изпълняват и същинската за наречията служба, а именно да посочват признак на действие, качество или предмет, затова и тяхното включване в този клас лексеми е със спорен статут. Втората група на ***обстоятелствените наречия*** включва **наречията за място** (*горе*, *тук*, *там*, *всякъде* и др.); **наречията за време** (*зиме*, *вчера*, *късно*, *кога*, *понякога* и др.); **наречията за причина и цел** (*затова*, *понеже*, *за какво да е* и др.); **наречията за логическо уточняване и модалност** (*главно*, *сякаш*, *следователно* и др.). Последната група адвербативи „заемат периферно място в системата“ според авторите на граматиката и отделянето им като самостоятелна група се опира на внасянето на допълнителните смислови отсенки в комуникацията. Не се изключва възможността за оформянето им в самостоятелен клас „модални думи“, но според авторите на Академичната граматика такова разграничение е безпочвено с оглед съвпадащите морфологични признаци на тази група наречия с останалите от категорията. Немислимо е маргинализирането им на базата единствено на техните семантични и синтактични свойства, но не се пропуска и фактът, че имат общи характеристики с частиците поради техните функции и семантичното им сближаване. Във включването на предикативните наречия в системата личи опитът за съобразяване, освен с морфологичния и семантичния, и със синтактичния критерий при изграждането на адвербиалната класификация. Със сигурност

Академичната граматика представя задълбочен анализ и обосновани решения, които все още са трудно оспорими от езиковедите.

Интересно и подробно е разглеждането на неизменяемите части на речта, което прави **Станьо Георгиев** в „Морфология на съвременния български език (неизменяеми думи)“ (Георгиев/Georgiev 1983). Езиковедът включва в разреда им три вида пълнозначни думи − наречие, предикатив и детерминатив, и три вида служебни думи − предлог, съюз и частица, като уточнява, че границите между категориите са размити и думите претърпяват трансформации според службата си в комуникативната ситуация. Дефиницията за адвербативите е, че „наречието може да се определи като такава неизменяема част на речта, която означава признак на действието, на предмета и на качеството и се свързва чрез прилагане с глаголи, съществителни имена, прилагателни имена, наречия и предложни съчетания като тяхно определение“ (Георгиев/Georgiev 1983: 8). Авторът обособява два категориални вида – **обстоятелствени** и **определителни**, подобно на Академичната граматика, като отново разпределя в няколко подвида всяка от групите. **Обстоятелствените наречия** дели на: **наречия за място** (*напред*, *далеч*, *там*, *вън* и др.); **наречия за време** (*сутринта*, *одеве*, *напролет*, *скоро*, *когато* и др.); **наречия за причина, цел, условие, отстъпка** (*затова*, *защото*, *защо* и др.). Класът на **определителните наречия** включва: **качествени наречия** (*често*, *скоро*, *малко* и др.); **количествени наречия** (*много*, *веднъж*, *кратко* и др.); от количествените наречия отделя **наречията за степен** (*напълно*, *шеметно*, *вечно* и др.), тъй като те могат да имат и качествени, и количествени измерения. В самостоятелна група са отделени и **местоименните наречия** (*тук*, *къде*, *кога*, *затова* и др.). Иновативни решения са разграничаването на предикатива, който повечето езиковеди отнасят към наречието, и на детерминатива като самостоятелни части на речта. С. Георгиев трансформира използваните до момента термини за детерминативите като наречия с модална и модификационна функция, но изключва възможността за препокриването им с някои видове частици. С това става и първият граматик, отделил по-специално внимание на спорните лексеми от типа на *наистина*, *вероятно*, *може би* и т.н.

По-различно от традиционното е дефинирането на наречието при **Боримир Кръстев** – той го определя като пълнозначна, самостойна и неизменяема дума. Към определението включва и това, че е „дума модификатор“, която „модифицира (видоизменя, пояснява, уточнява) един глагол, по-рядко едно прилагателно или едно друго наречие“ (Кръстев/Krastev 1992: 137). Не пропуска да включи и синтактичния критерий при описанието на функционалността му, препращайки адвербативите към групата на глагола (сказуемото). Разделя ги на: **наречия за начин** (*добре*, *тихо*, *майсторски*, *как*, *колко* и др.); **наречия за време** (*днес*, *кога*, *някога* и др.); **наречия за място** (*горе*, *тук*, *къде*, *всякъде* и др.); **наречия за количество** (*много*, *малко*, *веднъж*, *двойно*, *колко* и др.). Отделя наречията, които изразяват мнение и от-

ношение към изказването, наричайки ги „**модализатори**“ (*къде*, *да*, *разбира се*, *не*, *никъде*, *дано*, *следователно* и др.), както и наречията, играещи роля на **конектори** (*после, след това, впрочем, фактически* и др.), но не ги включва в общата класификация. Решенията на автора са новаторски, без да бъдат обосновани теоретично и подкрепени с анализ и примери.

В „Съвременен български език“ (1998) **Иван Куцаров** подкрепя определението, дадено от Д. Попов, че „наречието е част на речта, която означава признак на друг признак“ (Куцаров/Kutsarov 1998: 350). Уточнява, че някои от формите изпълняват предикативни функции, което дава основание на част от лингвистите да ги отделят в самостоятелна група на т. нар. *предикатив*, а „друга част представляват лексикални изразители на граматични значения“, които езиковедът нарича „модификатори“ (Куцаров/Kutsarov 1998: 351), обвързвайки ги с функционално-семантичната граматика и отношенията, които се реферират в нея. Характеризира възможността на наречията да се степенуват като „привидно“, тъй като съпоставимите форми всъщност са адвербиализирани форми на прилагателни имена. Класифицира наречията според характера на признака, който изразяват: квалификативни (*хубаво*, *смело*), квантитативни (*много*, *малко*), пространствени (*горе*, *долу*), темпорални (*денем*, *нощем*), каузативни (*защото*), модални (*вероятно*, *наистина*, *може би*); и според значението в следните групи: **наречия за начин** (*бързо*, *зле*, *юнашки*, *иначе*, *някак* и др.); **наречия за време** (*днес*, *кога*, *тогава* и др.); **наречия за място** (*долу*, *горе*, *някъде* и др.); **наречия за количество и степен** (*много*, *още*, *даже* и др.); **наречия за причина и цел** (*защо*, *затова*, *понеже* и др.); **наречия за логическо уточняване и модални отношения** (*може би*, *сигурно*, *като че ли* и др.); **предикативни наречия**, които обаче се установяват на база на синтактична характеристика (*трудно е*, *беше мъчно* и др.), т.е. те остават встрани от основната класификация, ако се вземат предвид семантичният и морфологичният критерий. Все пак се забелязва опит да бъдат приложени и трите класификационни критерия при категоризирането на адвербиалните форми, затова и обособяването на наречията има различен характер спрямо предходните граматически трудове. Не само опитът за обвързването с функционално-семантичната граматика, а и обглеждането на формите с техните изреченски и семантични особености са достатъчно основание трудът да бъде определен като различаващ се от изследванията до този момент по отношение на типологизацията и подразделянето на частите на речта.

В издадената през 1999 г. „Българска граматика“ **Петър Пашов** описва наречието като „единствената неизменяема, но самостоятелна част на речта, тоест дума, която не се мени по форма, но в изречението изпълнява служба на отделна част“ (Пашов/Pashov 1999: 244). Той поделя наречията на няколко групи: **наречия за начин** (*добре*, *тихо*, *майсторски* и др.); **наречия за време** (*днес*, *вчера*, *лятос* и др.); **наречия за място** (*вкъщи*, *тук*, *нагоренадолу* и др.); **наречия за причина и цел** (*затова*, *защо*); **наречия за ко-**

личество и степен (*много*, *веднъж*, *доста* и др.); **наречия за логическо и модално уточняване** (*сигурно*, *явно*, *нарочно* и др.). Граматиката му обаче представя по-детайлно описание, свързано с особеностите на формите от дериватологична и правописна страна, отколкото от класификационна.

Ваня Зидарова е пестелива в разпределянето на наречията, макар да споменава, че в „първите български граматики например видовете наречия по семантика стигат до двадесет“ (Зидарова/Zidarova 2007: 202). Разделя ги на: **наречия за начин** (*бързо*, *юнашки*, *говорейки, горе-долу* и др.); **наречия за място** (*там*, *вдясно*, *вкъщи* и др.); **наречия за време** (*вчера*, *понякога*, *призори* и др.); **наречия за количество** (*малко*, *веднъж*, *толкова* и др.); **наречия за уточнения и модалност** (*вероятно*, *сякаш*, *очевидно* и др.). Интересно решение е включването на деепричастията в рамките на наречията, което е несъмнено основателно, но не са предложени достатъчно разяснения за това становище.

В монографичния си труд с характер на енциклопедия „Теоретична граматика на българския език“ **Иван Куцаров** прави обзорна характеристика на определенията за наречието, оформяйки кратка, но точна дефиниция: „Наречието е неизменяема част на речта, която означава признак на друг признак“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 127). Разделя лексемите на различни групи в зависимост от състава, произхода и значението им, без да променя структурата на класификацията им от предишния си труд (вж. Куцаров/Kutsarov 1998). Коментира същността на наречията за логическо уточняване и модални отношения, като не отрича възможността за отделянето на клас на модализатори, в който обаче има основание да влязат не само наречията с такива функции, но и частици и местоимения, които изразяват подобни отношения в определени комуникативни ситуации.

По-различен е подходът на **Руселина Ницолова**, която се опира на определението на Есперсен за наречието: „Наречието (лат. adverbium) е дума, която означава признак на признака, т.е. признак от втори род според Есперсен (1958)“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 445). Тя определя видовете наречия според строежа, произхода и значението им. Уточнява, че в „по-голямата си част наречията са неизменяеми думи“, но споменава и възможността на някои от тях да се степенуват, което явно авторката осмисля като системност и причина за съмнение в неизменяемостта на целия клас лексеми. По значение ги дели на: **наречия за място** (*горе, долу*, *вляво*, *вдясно* и др.); **наречия за време** (*денем*, *късно*, *утре*, *постоянно* и др.); **наречия за начин** (*бавно*, *крадешком*, *умната*, *по старому* и др.); **наречия за количество и степен** (*много*, *малко*, *веднъж, десеторно* и др.); **наречия за причина и цел** (*затова*, *ето защо*, *защото* и др.); **модални наречия** (*вярно*, *естествено*, *сигурно*, *сякаш* и др.); **наречия, означаващи отношения на субекта към съдържанието на изречението**, използвани главно като предикативни думи (*известно*, *очевидно*, *грешно*, *неуместно* и др.); **наречия, означаващи най-общи логически отношения** (*относително*, *съобразно*, *също*, *условно*

и др.). За разлика от предшестващите я граматици Р. Ницолова обособява предикативите и детерминативните думи в различни семантични групи, които вписва в рамките на класа, но не коментира задълбочено решението за разделянето им по упоменатия начин.

След обемния труд на Р. Ницолова сякаш настъпва застой в издаването на широкообхватни граматически трудове, каквито са нейният и предхождащият я, дело на И. Куцаров. През последните няколко години се коментира усилено подготвянето на нормативна граматика от Института за български език към Българската академия на науките, която ще представи съвременните концепции за таксономията на класовете думи. През 2022 г. излезе от печат и споменатата вече монография на **Константин Куцаров** „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“ (Куцаров/Kutsarov 2022), която претендира за смел и иновативен подход при представянето на езика като система. По негово мнение „При аморфните думи критериите за таксономизация значително се променят, тъй като е маргинализиран морфологичният фактор. Първостепенна значимост придобиват логико-семантичният и особено синтактичният аспект на думите“ (Куцаров/Kutsarov 2022: 311), с което няма как да не се съгласим. Авторът поднася в стегнат и точен вид собствени отговори на дискусионните въпроси, свързани със същността, критериите и класификацията на адвербативите. Той отделя като самостоятелен клас думи модалните наречия, наричайки ги детерминативи по примера на С. Георгиев; отрича предикатива като вид наречие, защото обособяването му се основава „единствено на синтактична специфика“, което според автора „няма добра протекция“ (Куцаров/Kutsarov 2022: 313); включва деепричастията и някои местоименни наречия в състава на класа думи. Подразделя ги по значение на следните видове: **за място**, **за време**, **за начин**, **за количество и степен**, **за причина и цел**. Трудът е важен с разрешаването на спорни казуси не само по отношение на адвербиалните форми, а и с цялата таксономия на лексемните класове, съчетавайки изпитани във времето модели със смело и на моменти прекалено новаторство. Представянето на наречията обаче е недвусмислено и коректно аргументирано.

Извод

Макар науката за езика ни да бележи значим развой от Възраждането до съвремието, все още има бели полета, които дават повод за дискусии. Със сигурност характерът и типологизацията на наречията са една от интригуващите теми, защото няма единомислие по отношение на видовете наречия и състава на този лексикален клас.

Проследяването на класификационните модели на наречията като неизменяема част на речта ни дава възможност да се ориентираме за маркерите,

които ги характеризират като граматично неизменяеми, но същевременно лексикално и функционално незаменими елементи на речта, отличаващи се със синтактично и семантично разнообразие.

Няма как да не изведем общите групи, които откриваме обособени при отделните автори, а именно наречия за време, за място, за начин, за причина и цел, за количество и степен. Под въпрос е статутът на наречията за логическо уточняване и модалност, на местоименните наречия, на предикативите и деепричастията, затова и в граматическите съчинения все още няма единомислие по отношение на класификационните критерии. Съгласни сме донякъде с К. Куцаров, че при формирането на класа на адвербативите морфологичният критерий е маргинализиран, а на преден план са синтактичната реализация и логико-семантичната функция на думите. Съвсем ясно личи фундаменталната връзка на наречията с изменяемите части на речта и заимстването на модели от тях, включително и на категорията *степенуване*. Това ни дава основания да поставим под съмнение класическия класификационен модел и да преосмислим както подразделянето им, така и избора на граматични признаци, които ще използваме за целта.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1944: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София, Наука и изкуство.

Байчев 1914: *Байчев, А.* Бележки по български език. Варна.

Богоров 1986: *Богоров, И.* Първичка българска граматика (фототипно издание). София, Наука и изкуство.

Войников 1880: *Войников, Д. П.* Българска граматика за първоначални ученици от Д. П. Войникова. Пловдив, Русчук, Солун, „Христо Г. Данов“.

Георгиев 1983: *Георгиев, С.* Морфология на съвременния български език (неизменяеми думи). София, Наука и изкуство.

ГСБКЕ II 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Том II. Морфология. София, Издателство на Българска академия на науките.

Груев 1987: *Груев, Й.* Основа за българска граматика (фототипно издание). София, Наука и изкуство.

ЗБРЕ 2007: За българския род и език. Възрожденските книжовници за българския книжовен език. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

Зидарова 2007: *Зидарова, В.* Български език. Пловдив, Контекст.

Икономов 1881: *Икономов, Т.* Българска граматика. Пловдив, София, Русчук, „Христо Г. Данов“.

Калканджиев 1936: *Калканджиев, П. С.* Кратка българска граматика. Пловдив, „Левски“.

Калканджиев 1938: *Калканджиев, П. С.* Българска граматика. Звукословие, видословие, правопис, ударение, произношение и сведения за историята на

езика и на писмото. Второ допълнено издание. Пловдив – София, Книгоиздателство „Христо Г. Данов“.
Карагюлев 1906: *Карагюлев, К.* Кратка българска граматика. София.
Костов 1939: *Костов, Н.* Българска граматика от Никола Костов. София, Казанлъшка долина.
Кръстев 1992: *Кръстев, Б.* Граматика за всички. София, Наука и изкуство.
Куцаров 1998: *Куцаров, И.* Съвременен български език. София, „Петър Берон“.
Куцаров 2007: *Куцаров, И.* Теоретична граматика на българския език. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
Куцаров 2022: *Куцаров, К.* Българските лексемни класове и учението за частите на речта. Пловдив, ИК „Колибри“.
Мишев 1887: *Мишев, Д.* Ръководство по български език. Пловдив, „Христо Г. Данов“.
Младенов, Попвасилев 1939: *Младенов, С., С. Попвасилев.* Граматика на български език. София, Казанлъшка долина.
Момчилов 1988: *Момчилов, И.* Граматика на новобългарския език (фототипно издание). София, Наука и изкуство.
Неофит Рилски 1984: *Неофит Рилски.* Болгарска граматика сега перво сочинена (фототипно издание). София, Наука и изкуство.
Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
Павлович 1985: *Павлович, Х.* Граматика славеноболгарска (фототипно издание). София, Наука и изкуство.
Панаретов 1881: *Панаретов, С.* Българска граматика от С. Панаретов. Цариград.
Пашов 1999: *Пашов, П.* Българска граматика. Пловдив, Хермес.
Попов 1942: *Попов, Д.* Българска граматика. София, „Христо Г. Данов“.
Първев 1975: *Първев, Х.* Очерк по история на българската граматика. София, Наука и изкуство.
Славейков 1883: *Славейков, И. П.* Малка практическа граматика за български език. Пловдив.
Славейков 1898: *Славейков, И. П.* Практическа българска граматика (Курс I, Ръководство за ученици). София, „Георги А. Ножаров“.
Стоянов 1964: *Стоянов, С.* Граматика на българския книжовен език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
Теодоров-Балан 1898: *Теодоров-Балан, А.* Българска граматика за долните класове на средни училища. Пловдив, „Д. В. Манчов“.
Теодоров-Балан 1940: *Теодоров-Балан, А.* Нова българска граматика. София, „Т. Ф. Чипев“.
Теодоров-Балан 1961: *Теодоров-Балан, А.* Нова българска граматика за всякого. София, Издание на Българска академия на науките.
Шишков 1880: *Шишков, Н. Т.* Начална българска граматика на Т. Н. Шишкова (Второ издание). Търново.

REFERENCES

Andreychin 1944: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia, Nauka i izkustvo.

Baychev 1914: *Baychev, A.* Belezhki po balgarski ezik. Varna.

Bogorov 1986: *Bogorov, I.* Parvichka balgarska gramatika (fototipno izdanie). Sofia, Nauka i izkustvo.

Georgiev 1983: *Georgiev, S.* Morfologiya na savremenniya balgarski ezik (neizmenyaemi dumi). Sofia, Nauka i izkustvo.

Gruev 1987: *Gruev, Yo.* Osnova na balgarska gramatika (fototipno izdanie). Sofia, Nauka i izkustvo.

GSBKE II 1983: Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom II. Morfologiya. Sofia, Izdatelstvo na Balgarska akademiya na naukite.

Ikonomov 1881: *Ikonomov, T.* Balgarska gramatika. Plovdiv, Sofia, Ruschuk, "Hristo G. Danov".

Kalkandzhiev 1936: *Kalkandziev, P. S.* Kratka balgarska gramatika. Plovdiv, "Levski".

Kalkandzhiev 1938: *Kalkandzhiev, P. S*. Balgarska gramatika. Zvukoslovie, vidoslovie, pravopis, udarenie, proiznoshenie i svedeniya za istoriyata na ezika i na pismoto. Vtoro dopalneno izdanie. Plovdiv – Sofia, Knigoizdatelstvo "Hristo G. Danov".

Karagyulev 1906: *Karagyulev, K*. Kratka balgarska gramatika. Sofia.

Kostov 1939: *Kostov, N.* Balgarska gramatika ot Nikola Kostov. Sofia, Kazanlashka dolina.

Krastev 1992: *Krastev, B.* Gramatika za vsichki. Sofia, Nauka i izkustvo.

Kutsarov 1998: *Kutsarov. I.* Savremenen balgarski ezik. Sofia, "Petar Beron".

Kutsarov 2007: *Kutsarov, I.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski".

Kutsarov 2022: *Kutsarov, K.* Balgarskite leksemni klasove i uchenieto za chastite na rechta. Plovdiv, IK "Kolibri".

Mishev 1887: *Mishev, D.* Rakovodstvo po balgarski ezik. Plovdiv, "Hristo G. Danov".

Mladenov, Popvasilev 1939: *Mladenov, S., S. Popvasilev.* Gramatika na balgarski ezik. Sofia, Kazanlashka dolina.

Momchilov 1988: *Momchilov, I.* Gramatika na novobalgarskiya ezik (fototipno iždanie). Sofia, Nauka i izkustvo.

Neofit Rilski 1984: *Neofit Rilski*. Bolgarska gramatika sega pervo sochinena (fototipno izdanie). Sofia, Nauka I izkustvo.

Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

Parvev 1975: *Parvev, H.* Ocherk po istoriya na balgarskata gramatika. Sofia, Nauka i izkustvo.

Panaretov 1881: *Panaretov, S.* Balgarska gramatika ot S. Panaretov. Tsarigrad.

Pashov 1999: *Pashov, P.* Balgarska gramatika. Plovdiv, "Hermes".

Pavlovich 1985: *Pavlovich, H.* Gramatika slavenobolgarska (fototipno izdanie). Sofia, Nauka i izkustvo.
Popov 1942: *Popov, D.* Balgarska gramatika. Sofia, “Hristo G. Danov”.
Slaveykov 1883: *Slaveykov, I. P.* Malka prakticheska gramatika za balgarskiy ezik. Plovdiv.
Slaveykov 1898: *Slaveykov, I. P.* Prakticheska balgarska gramatika (Kurs I, Rakovodstvo za uchenitsi). Sofia, “Georgi A. Nozharov”.
Stoyanov 1964: *Stoyanov, S.* Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
Teodorov-Balan 1898: *Teodorov-Balan, A.* Balgarska gramatika za dolnite klasove na sredni uchilishta. Plovdiv, “D. V. Manchov”.
Teodorov-Balan 1940: *Teodorov-Balan, A.* Nova balgarska gramatika. Sofia, “T. F. Chipev”.
Teodorov-Balan 1961: *Teodorov-Balan, A.* Nova balgarska gramatika za vsyakogo. Sofia, Izdanie na Balgarskata akademiya na naukite.
Voynikov 1880: *Voynikov, D. P.* Balgarska gramatika za parvonachalni uchenitsi ot D. P. Voynikova. Plovdiv, Ruschuk, Solun, “Hristo G. Danov”.
ZBRE 2007: Za balgarskiya rod i ezik. Vazrozhdenskite knizhovnitsi za balgarskiya knizhoven ezik. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodij”.
Zidarova 2007: *Zidarova, V.* Balgarski ezik. Plovdiv, Kontekst.

✉ *Гл. ас. д-р Милена Видралска*
ORCID 0009-0001-2494-3615
Филологически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
ул. „Цар Асен“ 24, 4000 Пловдив, България

✉ *Assist. Prof. Dr. Milena Vidralska*
ORCID 0009-0001-2494-3615
Faculty of Philology, Paisii Hilendarski University of Plovdiv
24, Tsar Asen St., 4000 Plovdiv, Bulgaria